

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Turunen, Arja

Title: Säädystöntä ja miesmäistä

Year: 2019

Version: Accepted version (Final draft)

Copyright: © Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2019

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Turunen, A. (2019). Säädystöntä ja miesmäistä. In A. Turunen, & A. Niiranen (Eds.), Säädystä ja säädystöntä : pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle (pp. 276-307). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Historiallinen arkisto, 150.

Säädytöntä ja miesmäistä. Naisten housut ja sukupuolikäsitysten muutos 1900-luvulla

Arja Turunen, orcid.org/0000-0002-3589-5380

Muistan nähneeni ensimmäisen housupuvun naisella 1933 kotipitäjäni rautatieasemalla. Silloin, varsinkin sunnuntaisin, nuoret tapasivat mennä rautatieasemalle henkilöjunien tuloaikoihin. Se oli eräänlainen nuorten kohtaustapa. Junasta tuli helsinkiläinen neiton kesälomalle. Ja hänellä oli kaunis punainen housupuku, jota me nuoret kovasti ihailimme, mutta vanhemmat, varsinkin miehet, paheksuivat. Sinä kesänä näimme saman neitosen useampaan kertaan erilaisissa housuasuissa, ja kylillä puhetta riitti.¹

Naisten housupuvut tulivat muotiin 1920-luvulla, kun Pariisin muotisuunnittelijat alkoivat Gabrielle "Coco" Chanelin johdolla suunnitella naisille uudentyyllisiä vaatteita ja vaatemallistoja. 1920-luvun puvut olivat aiempaa väljempää, lyhyempiä ja yksinkertaisempaa mallisia, joten ne erosivat huomattavasti vuosisadan alun runsaslinjaisesta, koristeellisesta ja naisellisia muotoja korostavasta tyylistä. Uusi tyyli edusti Uuden Naisen (engl. *New Woman*) tyyliä, johon kuului myös polkkatukka. Chanel kuvasi tekevänsä muotia, jossa naiset voivat "liikkua ja hengittää". Uutta muotia pidettiin emansipoituneen naisen valintana, koska se korosti liikkumisen vapautta. Liikkumisen vapautta symboloivat erityisesti housupuvut, jotka kuuluivat uuden naisen garderobiin urheilu- ja vapaa-ajan housujen muodossa.² (ks. Kuva 1.)

[Kuva 001: (Tiedosto 9TurunenKuva001) Kuvateksti 001: Kuva 1. Naisten vapaa-ajan asun mainos 1930-luvulta. Asu on tarkoitettu rannalla tai puutarhatöissä käytettäväksi. Kuva: Stockmann oy.]

Muodin historian näkökulmasta naisten muoti siis vapautui 1920-luvulla, mutta tulkintaa on myös kritisoitu. Hyvä esimerkki tästä ovat naisten housut: vaikka ne tulivat muotiin, niiden käyttö oli

¹ SKS KRA Housut 118.2006, s. 1926.

² Ewing 1986, 62–118; Hill 2004, 38, 43; Cole & Deihl 2015, 136–140, 154–155.

hyvin rajattua ja paheksuttua. 1920- ja 1930-luvuilla housut sallittiin naisille ainoastaan työvaatteeksi sekä vapaa-ajan vaatteeksi uimarannalla, retkeillessä ja hiihtäessä.³ Alun lainaus kertoo housumuodin vastaanotosta suomalaisella maalaispaikkakunnalla 1930-luvun alussa, mutta se voisi sijoittua 1950-luvullekin: eräällä syrjäkylällä vanhemmat olivat tuolloin kieltäneet lapsiaan leikkimästä kylälle muuttaneen perheen tyttöjen kanssa, koska nämä olivat hiihtäneet housuissa.⁴ Vielä 1960-luvullakin housupukuisilta naisilta evättiin pääsy ravintolaan eikä housuissa ollut sopivaa tulla esimerkiksi yliopistoon (Ks. Kuva 4):

Yliopisto-opintoni alkoivat 1963. [- -] Noihin aikoihin oli tapana, että uudet ylioppilaat menevät opintojensa alkajaisiksi osakunnittain rehtorin vastaanotolle saamaan opintokirjansa. Voi sitä onnetonta naista, joka uskalsi ilmestyä tuohon kerrokseen housuasuisena tai muuten sopimattomasti pukeutuneena. Lähtöpassit tuli heti, näkyvästi ja kuuluvasti: "Ei tämä mikään tori ole, TÄMÄ ON YLIOPISTO!", kasvatettiin äänekkäästi uutta opiskelijapolvea.⁵

Tässä artikkelissa tarkastelen lähemmin, miksi naisten housujen käyttö yleistyi niin hitaasti ja mikä teki niiden käytöstä sopimatonta ja paheksuttavaa.⁶ Naisten housujen käytön historian osalta olemassa oleva muodin tutkimus on pitkälti keskittynyt muotisuunnittelijoiden ja muotiteollisuuden rooliin uuden muodin kehittäjänä ja levittäjänä.⁷ Pukeutumisen historian tutkijat ovat analysoineet myös housumuodin kohtaamaa vastustusta⁸ sekä sitä, miten muoti käytännössä yleistyi⁹. Viimeksi mainitut tutkimukset ovat tarkastelleet housumuodin leviämistä ylä- ja keskiluokan naisten keskuudessa ja keskittyneet 1920–1930-lukuihin. Naisten housujen käytöstä käytyä yhteiskunnallista keskustelua on samoin tarkasteltu yhteiskunnallisen eliitin

³ Ewing 1986, 114; Bill 1993, 47–49, Horwood 2011, 79, 93; Turunen 2011, 217–336.

⁴ SKS KRA Housut 471.2006, s. 1941.

⁵ SKS KRA Housut 396.2006, s. 1943.

⁶ Artikkelini on osa naisten housujen käytön historiaa tarkastelevaa post doc -tutkimustani, joka oli osa professori Hanna Snellmanin johtamaa ja Suomen Akatemian rahoittama *Happy Days?* -projektia (päättönumero 137923). Olen analysoinut artikkelissa käsitellyjä teemoja nostalgian näkökulmasta artikkelissa "It wasn't Common for Women to Wear Trousers." *Memories of Women's Dress in the 1950s*. Turunen 2016.

⁷ Esim. Cole & Deihl 2015; Hill 2004.

⁸ Esim. Ribeiro 1986, 119–145; Vincent 2009, 120–132.

⁹ Bill 1994; Horwood 2011, 75–82; Turunen 2016.

näkökulmasta, sillä tutkimusten aineistoina on käytetty aikalaiskeskusteluja, joita toimittajat, kirjailijat, eri alojen asiantuntijat ja muut yhteiskunnalliset kommentaattorit aiheesta kävivät.¹⁰ Näiden tutkimusten mukaan naisten housujen kauhistuttavuus selittyy naisten homoseksuaalisuutta ja naisten emansipaatiota koskeneilla peloilla: housupukuisen naisen nähtiin edustavan feministisen liikkeen nousun mukanaan tuomia kauhukuvia naisten valtapyrkimyksistä ja ”liian pitkälle menevästä” tasa-arvosta sekä ilmentävän suuntausta, jossa sukupuolten väliset erot ovat hälvenemässä homoseksuaalisuuden yleistymisen myötä.

Tässä artikkelissa lähestyn asiaa tavallisten, eri taustoja edustavien suomalaisten, varsinkin naisten itsensä näkökulmasta ja kysyn, miten he kokivat housumuodin tulon. Etsin selitystä naisten housujen käytön paheksuttavuudelle vallitsevasta pukeutumiskulttuurisesta kontekstista. Tarkastelen housumuotia pukeutumista koskevien ihanteiden ja arvojen sekä pukeutumistapojen kontekstissa 1920-luvulta aina 1970-luvulle. Artikkelin pääaineistona on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keruuarkiston vuosina 2006–2007 keräämä naisten housujen käytön historiaa käsittelevä muistitietoaineisto, jossa naisvastaajat kertovat omasta ”housuhistoriastaan” eli siitä, miten he itse alkoivat käyttää housuja. Aineisto kertoo myös ympäristön asenteista ja suhtautumisesta asiaan kotona, koulussa, työpaikalla ja vapaa-ajalla.

Artikkelini osoittaa, että niin sanotun tavallisten suomalaisten parissa naisten housujen paheksunta johtui usein eri asioista kuin koulutetun, muotia seuraavan ja tieteellistä keskustelua tuntevan eliitin parissa. Lisäksi osoitan, että naisten housujen käytössä ei ollut kyse vain sukupuolta vaan myös yhteiskuntaluokkaa koskevien erojen ja merkitysten ilmaisemisesta.

Pukeutumisen käytänteet ja muodin leviäminen tutkimuskohteena

Artikkeli edustaa etnologista lähestymistapaa vaatteiden ja muodin historiaan: olen kiinnostunut vaatteiden arkipäiväisestä käytöstä ja niistä merkityksistä, joita vaatteiden käyttäjät ovat niille

¹⁰ Esim. Roberts 1994; Fischer 2001; Turunen 2011.

antaneet.¹¹ Tarkastelen pukeutumista ruumiillistuneena käytänteenä, mikä tarkoittaa, että pukeutumisessa ja vaatteiden käytössä ja niihin liittyvissä merkityksissä on kyse ruumiin pukemisesta ja sen peittämisestä, paljastamisesta ja merkityksellistämisestä. Pukeutumisen merkitykset eivät siis perustu vain itse vaatteen ominaisuuksiin vaan siihen, millaisia merkityksiä sisältyy pukeutuneen ihmisen tai ruumiin kokonaisuuteen. Lisäksi pukeutuminen antaa merkityksiä ruumiille, eli se luo eroja esimerkiksi luokan, aseman, sukupuolen ja iän perusteella. Keskeistä tässä on se, että ihmisten väliset sosiaaliset erot tulevat näkyviin juuri pukeutumisen kautta ja pukeutuminen merkityksellistää niitä.¹² Naisten housujen käytön herättämä keskustelu liittyy keskeisesti pukeutumisen ilmaisemien, sukupuolta koskevien sosiaalisten kategorioiden muutoksiin.¹³ Housut ovat perinteisesti olleet miehen ja maskuliinisuuden symboli, eli ne ovat luoneet merkityksiä sukupuolelle ja eroja naisten ja miesten välille. Housujen tulo naisten pukeutumiseen muutti tapaa, jolla sukupuolten välistä eroa ilmaistiin ja miten tämä ero ymmärrettiin.

Artikkelin lähtökohtana on pukeutumishistoriallinen näkökulma pukeutumiseen, eli tarkastelen pukeutumista yksilöllisen toiminnan ja sosiaalisen kontekstin tuotteena: kyse on yksilön valinnoista, jotka hän tekee henkilökohtaisten mieltymysten ja vaatteille antamiensa merkitysten perusteella. Yksilön valintoihin vaikuttavat lisäksi hänen sosiaalinen taustansa, kuten ikä, sukupuoli, ammatti ja tulotaso, sekä kulttuuriset konventiot, normit, säännöt ja näkemykset siitä, miten missäkin tilanteessa tulee pukeutua.¹⁴ Muoti on täten vain yksi pukeutumista ohjaava tekijä. Naisten housujen käytön historia on tästä oivallinen esimerkki. Esimerkiksi pukeutumis- ja sotahistoriaa käsittelevät tutkimukset ovat osoittaneet, että Pariisin muotisuunnittelijoita keskeisempi merkitys naisten housujen käytön yleistymiselle oli ensimmäisellä ja toisella maailmansodalla. Kun miehet olivat rintamalla, naisia tarvittiin työvoimana tehtaissa, pelloilla ja muilla niin sanotuilla miesten aloilla, ja tällöin heille suositeltiin housujen käyttöä hametta käytännöllisempänä työ- ja arkivaatteena.¹⁵

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) kysely oli suunnattu ihmisille, jotka ovat omakohtaisesti kokeneet ne ajat, jolloin housut tulivat muotiin naisten pukeutumisessa. Kysely toteutettiin vuosina

¹¹ Turunen 2011, 35–38.

¹² Entwistle & Wilson 2001, 4.

¹³ Pukeutumisen merkityksestä sosiaalisten kategorioiden ja niiden muuttumisten ilmaisijana, ks. Mikkola tässä teoksessa.

¹⁴ Entwistle 2000, 3–52; Entwistle 2001, 33–35.

¹⁵ Esim. Ribeiro 1986, 152, 161; Grayzel 1999; Turunen 2015.

2006–2007 ja se tavoitti kohdeyleisönsä; kyselyyn tuli yhteensä 108 vastausta, joista suurin osa oli peräisin 1920–1940-luvuilla syntyneiltä naisilta.¹⁶ Tämän artikkelin aineiston vanhimmat vastaajat ovat syntyneet 1910-luvulla ja nuorin 1950-luvun alussa. Aineisto on kerätty muistitietotutkimuksen tarkoituksia varten, eli keruun tarkoituksena oli selvittää ihmisten subjektiivisia muistoja, kokemuksia ja tulkintoja siitä, milloin ja miten housut yleistyivät naisten pukeutumisessa ja miten naiset itse alkoivat käyttää housuja.¹⁷ Vastauksia tuli myös eri puolilta maata. Kuten mainittua, vastaajien ikähaitari on melko laaja, sillä vastaajien varhaisimmat omakohtaiset muistot ajoittuvat 1910-luvulta 1950-luvulle. Keruuaineiston kattama ajanjakso on vielä pidempi, sillä vastaajat kertoivat myös vanhemmilta ihmisiltä kuulemiaan tarinoita. Vastaajien sosioekonomiset taustat vaihtelevat: joukossa oli niin entisiä pientilojen emäntiä ja teollisuus- ja palvelualalla työskennelleitä kuin opettajia, virkamiehiä ja professoreita.

Vastaukset edustavat sekä muistelu- että kokemukserontaa, eli niissä yhdistyvät vastaajien henkilökohtaiset kokemukset ja tulkinnat sekä kollektiiviset käsitykset. Sekä vastausten että niistä tekemäni analyysin tarkoituksena on tuottaa yhteyksiä haastateltavien omien kokemusten sekä laajemman pukeutumiskulttuurisen kontekstin ja siinä tapahtuneiden muutosten välille.¹⁸ Aineisto kertoo ensi sijassa siitä, miten niin naiset kuin miehet kokivat, tulkitsivat ja muistavat housujen tulon ja miten he siitä 2000-luvun alussa kertoivat. Vastaajien kertomat kuvaukset ja tarinat on esitetty tämän päivän näkökulmasta, jolloin housujen käyttö on naisille tavallista ja yleisesti ottaen sallittua.¹⁹ Suurin osa vastaajista pitää naisten housujen käytön sallimista hyvänä kehityksenä ja on tämän osoittaakseen sisällyttänyt vastaukseen runsaasti kuvauksia esimerkiksi siitä, kuinka vaivalloista naisten oli liikkua talvisin ulkona, kun he eivät saaneet tai voineet käyttää housuja. Osa vastaajista taas katsoo pukeutumisen menneen huonompaan suuntaan naisten housujen käytön yleistyessä: heidän vastauksensa sisältävät nostalgiaa ”vanhoja hyviä aikoja” kohtaan, jolloin housut olivat pääasiassa miesten vaate. Joissakin vastauksissa on sekä menneisyyttä kriittisesti arvioivaa että sitä nostalgisoivaa kerrontaa.²⁰

¹⁶ Vastauksia tuli yhteensä 108, joista 98 naisilta ja 10 miehiltä. Vastaajista vain viisi on syntynyt 1940-luvun jälkeen. Kyselyn arkistokoodi on SKS KRA Housut 2006.

¹⁷ Portelli 2006, 55–56; Fingerroos & Haanpää 2006; Peltonen 2006, 105; Korkiakangas, Olsson, Ruotsala & Åström 2016, 23–24.

¹⁸ Hytönen 2014, 28–30; Ukkonen 2000, 21, 39–41; Fingerroos & Peltonen 2006, 28.

¹⁹ Ajalliset kerrostumat kerronnassa, ks. Hytönen 2014, 26–27, 32–33; Hytönen 2016; Korkiakangas et al. 2016, 19–20.

²⁰ Menneisyyden kritisoinnista ja siihen kohdistuvasta nostalgiaa muistitietoaineistoissa ks. Korkiakangas et al. 2016, 22; Kivilaakso 2016. Aineistoon sisältyvästä nostalgiaa ks. Turunen 2016.

Muistitietoaineistoa käytetään artikkelissa siis sekä tutkimuksen lähteenä että kohteena.²¹ Tutkimuskohteena vastaukset ovat silloin, kun huomioin vastausten kerronnallisia elementtejä eli esimerkiksi sitä, miten vastaajat selittävät suhtautumistapoja.²² Kertoessaan naisten housujen käyttöön kohdistuneesta paheksunnasta ja muista kielteisistä reaktioista vastaajat eivät useinkaan osanneet selittää, mihin suhtautuminen perustui. Kun olen etsinyt vastausta tutkimuskysymyksiin, olenkin analysoinut vastauksia kirjoittajien kuvaaman laajemman tapahtumakontekstin ja heidän itsestään antamien kontekstitietojen eli lähinnä ikää ja sosiaalista asemaa koskevien tietojen kautta.²³ Analyysin keskiössä ovat tällöin ne tilanteet, joissa naisten housujen käytön paheksuttavuus tai epäsopevuus tuli ilmi, kuka oli paheksunnan kohde ja kuka tai ketkä paheksuivat.

1920-luvun Uusi Nainen ja homoseksuaalisuuden pelko

Niin sanotun Uuden Naisen muoti ei ollut ensimmäinen kerta, kun naiset ovat käyttäneet housuja. Tunnettuja historiallisia housuja käyttäneitä naisia ovat muun muassa esimerkiksi ranskalainen kansallissankari Jeanne D'Arc ja Ruotsia 1600-luvulla hallinnut kuningatar Kristiina.²⁴ Laajempia yrityksiä tuoda housut naiset pukeutumiseen löytyy myös: esimerkiksi Yhdysvalloissa 1800-luvun puolivälissä järjestäytyneen feministisen liikkeen varhaiset aktivistit pyrkivät muuttamaan naisten asemaa muun muassa ottamalla käyttöön housuasun.²⁵ Myös Pariisin muotisuunnittelijat olivat suunnitelleet naisten housupukuja jo ennen ensimmäistä maailmansotaa, mutta niitä pidettiin jopa muotilehdissä vastenmielisinä.²⁶ Naisten housujen käyttö sallittiin ensimmäisen kerran ensimmäisen maailmansodan aikana työvaatteena pelloilla ja tehtaissa kuten jo aiemmin mainitsin. Tätä pidettiin kuitenkin vain sota-ajan poikkeusolona, ja naisten oletettiin sodan jälkeen palavan aiempaan naiselliseen tyyliin.²⁷ Suomessa naisten housujen käyttö nousi julkisuuteen vuoden 1918

²¹ Fingerroos & Haanpää 2006, 28–29.

²² Ks. Fingerroos & Haanpää 2006, 28–29.

²³ Muistelutekstien konteksteista ks. Korkiakangas et al. 2016, 21.

²⁴ Esim. Aarnipuu 2008, 48, 51–52.

²⁵ Esim. Fischer 2001.

²⁶ Wolter 1994, 224–229.

²⁷ Esim. Grayzel 1999; Roberts 1994.

sisällissodassa. Punakaartiin liittyi myös naisia, ja tiedot siitä, että he käyttivät housuja, lisäsi valkoisten keskuudessa punaisten naisten demonisointia sekä sodan aikana että sen jälkeen. Huhujen mukaan housupukuiset naiset teloitettiin heti pidätyksen jälkeen ilman oikeudenkäyntiä.²⁸

Syy siihen, miksi housumuoti löi läpi juuri 1920-luvulla, on se, että muoti osui ajan hermoon: 1920-luvun naisihanne oli nuorekas ja ”nykyaikainen”. Urheilullisuudesta tuli maailmansotien välisenä aikana muotitietoisien ja varakkaan länsimaalaisen ylä- ja keskiluokan keskuudessa muotia, mikä tarkoitti vapaa-ajan viettoa urheiluharrastusten, kuten golfin, retkeilyn, uinnin ja ”aurinkokylpyjen” eli auringonoton, parissa. Aiemmin ylempien säätyjen ja luokkien edustajat olivat varoneet auringon paahdetta, sillä vaalea iho kertoi, ettei ihmisen tarvinnut raataa päivisin pellolla. Teollistumisen myötä työläiset viettivät päivät sisätiloissa tehtaissa. Tällöin rusketuksesta tuli status-merkki, joka ilmaisi myös urheilullista, terveellisenä pidettyä elämäntapaa.²⁹

1920-luvun naisihanne edusti myös uudenlaista kulutuskulttuuria, johon kuuluivat jazzmusiikin lisäksi kahvilat, elokuvissa käynti ja muut kaupunkielämän tarjoamat viihdytykset ja kulutusmahdollisuudet, joihin Uudella Naisella oli taloudellisen itsenäisyytensä eli palkkatyön tuomien ansiotulojen myötä varaa.³⁰ Muotiteollisuuden ohella kirjallisuus, elokuvat ja mainostajat kuvasivat ja hyödynsivät Uutta Naista aikakauden symbolina.³¹ Uusi muoti siis ruumiillisti nykyaikaisen naisen elämäntapaa ja uudenlaista naiskäsitystä, joka toisaalta herätti myös runsaasti paheksuntaa. Kritiikin kohteena oli kulutuskeskeisyys, hedonismi ja naisten seksuaalinen vapautuminen, joita Uuden Naisen tulkittiin edustavan. Muotia pidettiin säädyttömänä, sillä lyhythelmainen ja -hihainen ja avokaulainen puku paljasti sääret, käsivarret ja kaulan, jotka aiemmat pukumuodit olivat peittäneet. Uutta Naista pidettiin avoimen seksikkäänä mutta toisaalta myös sukupuolettomana lyhyen polkkatukan, poikamaisen tyylin ja housupukujen vuoksi. Aikalaiskriitikot varoittivat, että naiset ovat hylkäämässä perinteisen naisen ja äidin roolin, minkä seurauksena syntyvyys alkaisi laskea ja koko väestön olemassaolo oli uhattuna.³²

Muodin pelättiin myös tekevän naisista homoseksuaaleja, sillä tuoreiden seksologisten ja psykologisten teorioiden valossa naisten androgyyni tai maskuliininen ulkoasu ja käyttäytyminen nähtiin homoseksuaalisuuden ilmauksina. Ranskassa koko ilmiö sai nimensä Viktor Margueritten

²⁸ Ks. esim. Piironen-Honkanen 2006, 82–85; Peltonen 2003, 140–144; Nevalan artikkeli tässä teoksessa.

²⁹ Horwood 2011, 75–95; Cole & Deihl 2015, 148, 154–155.

³⁰ Roberts 1994, 19–21; Buckley & Fawcett 2002, 87–88.

³¹ Roberts 1994, 19–20, Cole & Deihl 2015, 136; Hill 2004, 34, 42–48; Buckley & Fawcett 2002, 89–99.

³² Roberts 1994, 1–16, 46–74.

romaanista *La garçonne* ('Poikatyttö'), joka kuvasi uuden naisen nautinnonhaluisena, miesten vaatteisiin pukeutuvana, lesbosuhteita solmivana naisena.³³ Suomessa Uuden Naisen toivat kirjallisuuteen tulenkantajien Mika Waltari teoksissaan *Suuri Illusioni* (1928) ja *Yksinäisen miehen juna* (1929) ja Olavi Paavolainen teoksessaan *Nykyaikaa etsimässä* (1929). *Suuren Illusionin* Caritas on nuori, seikkailuja janoava tyttö, toisaalta kylmä ja pelottava nainen.³⁴ Paavolainen määritteli poikamiestyön sodanjälkeisten sukupuolten välisten ongelmien syyksi. Hänessä herätti ärtymystä naisten halu jäljitellä miehiä, sillä se edusti kirjailijan mielestä tasa-arvon väärää suuntaa.³⁵ Suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa Uusi Nainen sai nimekseen *jazztyttö*, joka viittasi jazzmusiikin ja -tanssin suosioon ajanvietteenä 1920-luvulla. Jazztyttöä pidettiin koreilunhaluisena, pinnallisena ja siveettömänä naisena, jota äitiyden ja perheenemännän roolin sijaan kiinnostivat huvitukset. Jazztyttö oli turmeltunut tyttö ja täten myös sosiaalinen ongelma.³⁶

Miesnaiset suomalaisella maaseudulla

Tutkimassani muistitietoaineistossani on vain yksi maininta siitä, että naisten housujen käyttö olisi yhdistynyt homoseksuaalisuuteen. Eräs vastaaja kertoi olleensa sota-aikana piikana maatilalla. Talon tytär, yliopistokoulutuksen saanut nainen, oli neuvonut häntä pukemaan talvella housut ”kylmää torjumaan”. Housut osoittautuivatkin hyväksi valinnaksi: ”Yllättävästi ne jouduttivat hangolla heinien mättämistä ladosta hevosten työrekiin, kuormia talletessa vaate ei luiskahtanut saappaan alle helmojen tavoin.” Housujen käytöstä jäi vastaajalle täten positiivinen vaikutelma. Häntä myös ”kutkutti, kun vastaantulijat töllistelivät karvalakin piiloon kasvot kätkenyttä tamman ohjastajaa”, jonka eivät arvanneet olevan nainen. Koska vastaaja oli kuullut kuiskuttelua ”pitkiin housuihin miellyneistä miesmäisistä tytöistä ja naisrakastajista”, housujen käyttö kuitenkin arvelutti häntä.³⁷

³³ Roberts 1994, 69–71; Vänskä 2006, 114. Ranskassa Uusi Nainen tunnettiin poikatyttönä (*la garçonne*), Englannissa ja Yhdysvalloissa käytettiin nimitystä *flapper* (ks. Roberts 1994).

³⁴ Järvelä 2013, 51–54.

³⁵ Hapuli 1995, 154–159.

³⁶ Vehkalahti 2000.

³⁷ SKS KRA Housut 148.2006; s. 1926; Naisrakastaja oli kansanomainen nimitys homoseksuaalille naiselle.

Suomen maaseudulla homoseksuaalisuuden käsite alettiin tuntea vasta sota-aikana tai sen jälkeen 1950-luvulla, vaikka maaseudullakin oli asunut nykynäkökulmasta homoseksuaaleilta tai transsukupuolisilta vaikuttavia ihmisiä, eli miesten vaatteisiin pukeutuvia ja miesten töitä tekeviä naisia ja naisten vaatteisiin pukeutuvia, naisten töitä tekeviä miehiä.³⁸ Muistitietoaineistostakin selviää, että housuja käyttävät naiset eivät olleet vastaajille tuntemattomia, vaikka pariisilaislähtöinen housumuoti ei olisi vielä saapunut heidän kotikyläänsä:

Lapsuudessani [1940–1950-luvuilla] täällä Keski-Suomessa ei naisten ja tyttöjen pitkien housujen käyttö ollut tavanomaista. Kylällä kulki vain yksi nainen miesten vaateparteen pukeutuen ja piippua poltellen. Voin vieläkin ”kutsua” hänet silmiäni eteen ilmielävänä, niin vaikuttava näky hän oli tummanpuhuvassa miesten puserossaan olkapäähän asti ulottuva käsittelemätöntä puuta oleva sauva ja vaatenyytti varusteinaan.³⁹

Suomalaisen homoseksuaalisuuden historiaa tutkinut Jan Löfström on osoittanut, että poikkeavalla tavalla käyttäytyviä ja pukeutuvia ihmisiä ei kuitenkaan pidetty homoseksuaaleina vaan kaksineuvoisina eli hermafrodiitteina, joilla on sekä miehen että naisen sukuelimiä.⁴⁰ Löfström huomauttaa, että suomalaisella maaseudulla ihmisten arvostus perustui heidän työpanokseensa. Niinpä miesten töitä tekeviä naisia arvostettiin, naisten töitä tekeviä miehiä ei niinkään.⁴¹ Suomalaisessa agraarikulttuurissa oli periaatteessa selkeä sukupuolen mukainen työnjako, mutta käytännössä työnjako oli joustava siten, että naiset ovat tehneet myös miesten töitä.⁴² Naiset ovat tällöin käyttäneet housuja esimerkiksi metsänraivauksessa, työskennellessään riihessä tai keritessään lampaista.⁴³ Miesten töiden tekeminen säännöllisemmin ja miesten rooliin kuuluvan käytöksen omaksuminen sen sijaan herätti oudoksuntaa. Näille naisille saatettiin antaa ukko- tai jätkä-alkuisia liikanimiä.⁴⁴ Kirjoittaessaan näistä menneisyyden naisista 2000-luvun alussa, jolloin

³⁸ Löfström 1999.

³⁹ SKS KRA Housut 143.2006, s. 1943.

⁴⁰ Löfström 1999, 89–92. Löfström analysoi aineistoa homoseksuaalisuusteeman kautta, ei trans-, gueer- tai muunsukupuolisuuskeskustelun valossa.

⁴¹ Löfström 1999, 79–80.

⁴² Heikkinen 2007, 28–29.

⁴³ Esim. SKS KRA Housut 133.2006, s. 1924; SKS KRA Housut 144.2006, s. 1943; Lönnqvist 1972, 285.

⁴⁴ Esim. SKS KRA Housut 267.2006, s. 1934. Nimityksistä ks. myös Löfström 1999.

naisten housujen käyttö oli itsestäänselvyys, vastaajat olivat hyvin ymmärtäväisiä heitä kohtaan ja painottivat heidän kykyään hallita miesten töitä:

Kotikylässämme oli keski-ikäinen nainen, joka hoiti talossaan sekä miesten että naisten työt, koska siinä talossa ei ollut miestä. Hän käytti töitä tehdessään aina pitkiä housuja ja oli muutenkin pukeutunut miesten tapaan. Tätä naista pidettiin hieman omituisena. Hän oli edelläkävijänä tässä vanhempien naisten pitkien housuja käytössä. Hän oli kovin miehekäs olemukseltaan. [- -] Työ tekee kaltaiseksi. Hän hoiti niin hevostyöt kuin oli myös metsätöissä mukana.⁴⁵

Homoseksuaalisuuden sijaan vastaajat tulkitsivat heidän pukeutumistaan ja käyttäytymistään tämän päivän näkökulmasta ja esittivät heidän olevan nykyaikaisten tasa-arvoisten naisten edeltäjiä. Aikalaisten näkökulmasta nämä naiset olivat kuitenkin outoja, koska he rikkoivat totutun sukupuolittuneen pukeutumisen ja käyttäytymisen rajat:

Kotikylässäni aikuiset naiset olivat yleensä sitä mieltä, että heidän on aivan tarpeetonta käyttää pitkiä housuja. Pitkät hameet riittävät naisille ja peittävät sääret yhtä hyvin kuin housutkin. Naiselle kuuluu olla naisen näköinen. Ei tarvitse matkia miehiä. Samaa mieltä tästä asiasta olivat miehetkin.⁴⁶

[Kuva 002 (Tiedosto 9TurunenKuva002) Kuvateksti 002: Kuva 2. Nainen metsätöissä vuonna 1953. Kuva: Mannelin (kuvaaja), Pielisen museo.]

Naisten housujen käyttöön liitetyt merkitykset alkoivat muuttua vasta, kun housut alkoivat yleistyä naisten urheiluvaatteena. Muutos tapahtui hitaasti, ja vielä ennen toista maailmansotaa naisten

⁴⁵ SKS KRA Housut 121.2006, s. 1928.

⁴⁶ SKS KRA Housut 121.2006, nainen s. 1928; myös SKS KRA Housut 88.2006, s. 1929.

housut olivat paikoin tuntematon ilmiö. Vastausten perusteella housut ”ilmaantuivat” naisten pukeutumiseen yleisemmin 1950-luvulla.

Naisten housujen säädyttömyys

Vastajaat tuovat vastauksissaan toistuvasti ilmi, kuinka epäkäytännöllinen housukielto oli erityisesti maaseudulla asuville tytöille ja naisille, joiden täytyi kävellä tai hiihtää pitkiäkin koulumatkoja ja tehdä maataloilta raskaita ulkotöitä myös talvisin: ”Voi kuinka käytännölliset ja lämpöiset ne olis ollu, pellolla ja yleensä pihatöis työskennellessä missä ittekin olin jo varhaisessa lapsuudessa.”⁴⁷ Housujen käytöstä kiinnostuivat ensin nuoret tytöt, mutta monessa perheessä vanhemmat kieltäytyivät hankkimasta niitä, ainakin aluksi. Asiaa perusteltiin sillä, että housut ovat turha vaate, koska ennenkin on pärjätty ilman niitä, ja koska rahaa ja vaatekangasta tarvittiin kipeämmin johonkin muuhun.⁴⁸ Naisen housuihin käytetty raha edusti siis turhaa kuluttamista.⁴⁹

Tärkein peruste oli kuitenkin se, että housut ovat naisilla säädyttömät. Eräs vastaaja kertoi hankkineensa paksut hiihtohousut talvella 1940. Hän huomautti niiden olleen sotatalvina tarpeen, koska ”[s]uksilla piti kulkea paljon, kun ei mitään muuta kyytiä ollut”. Housuja ei kotikylällä kuitenkaan hyvällä katsottu: ”Niistä sain kyllä kuulla kunniani, kuinka säädyttömät ne olivat.”⁵⁰ Tätä argumenttia vanhemmat ihmiset eivät tytöille useinkaan sen tarkemmin perustelleet; housut vain olivat säädyttömät. Tyttöjen kohdalla säädyttömyyteen vetoaminen oli tyypillinen kasvatukseenkeino, ja sillä viitattiin naisen maineeseen ja sen menettämiseen. Kuten kansatieteilijä Pia Olsson on todennut, tyttöjen kasvatuksessa korostui siveyden vaatimus; tyttöjä kasvatettiin elämään niin, etteivät he tuottaisi vanhemmilleen häpeää. Siveydellä tarkoitettiin sekä sukupuolimoraalia että käyttäytymistä laajemmin niin käytöksen kuin ulkoasunkin osalta. Tyttöjen tuli olla hiljaisia ja sävyisiä, vaatteiden tuli olla puhtaita ja hiusten tiukalla letillä. Kyse oli kokonaisuudesta, jossa yhden vaatimuksen täyttämättä jättäminen saattoi merkitä myös muiden

⁴⁷ SKS KRA Housut 123.2006, s. 1927.

⁴⁸ Esim. SKS KRA Housut 119.2006, s. 1928; SKS KRA Housut 435.2006, s. 1926.

⁴⁹ Ks. Mikkolan artikkeli tässä teoksessa.

⁵⁰ SKS KRA Housut 2.2006, s. 1919.

ihanteiden täyttymättömyyttä. Sopimattomasta käyttäytymisestä moitittiin määrittelemällä se seksuaalisesti moraalittomaksi eli säädyttömäksi, ja tyttöä saatettiin haukkua huoraksi.⁵¹

Eräs vastaaja kertoi, että hänen kotikylänsä opettaja sai ”melkein ’huonon naisen’ maineen”, kun hän tuli hiihtämällä, hiihtohousut jalassaan, kotoaan kirkonkylälle. ”Tiedän pappilankin väen hänen housuasunsa voimakkaasti paheksuneen.”⁵² Eräästä toisesta vastauksesta käy ilmi, kuinka kyse ei ollut vain housuja käyttävän naisen vaan myös hänen perheensä maineesta. Vastaaja oli pukeutunut housut päälleen lähtiessään poikaystävänsä kanssa marjoja poimimaan. Sulhasen äiti oli ilmoittanut, että ”[m]ei minja [miniä] ei mää pitkät pöksyt jalas kylätielle” ja vaatinut häntä vaihtamaan vaatteet. Sulhanen oli selittänyt, että ”[ä]iti mielest ei pitäs herättää liikaa huomioo, myö ko ollaa evakoi, niin äiti on siit nii arka”.⁵³

[Kuva 003 (Tiedosto 9TurunenKuva003) Kuvateksti 003: Kuva 3. Hiihtovaatteita vuodelta 1955. Vanhempi nainen hiihtää aiemman tavan mukaan hameessa, nuoremmalla on hiihtohousut. Kuva: Lusto Suomen metsämuseo, Stora Enson kokoelma.]

Siinä missä Uuden Naisen tai jazztytön muotia pidettiin säädyttömänä sen paljastavuuden takia, myös naisten housujen käyttöä pidettiin säädyttömänä, vaikka ne olivat peittävämpi vaate kuin hame. Sukkahousut yleistyivät vasta 1960-luvulla, joten sitä ennen hameen alla jäi alushousujen ja sukkien välinen alue paljaaksi. Talvella sukat ulottuivat polviin asti, mutta ”reidet paljaana ja kirkuvan punaisena sitä aina hiihdettiin”.⁵⁴ Housujen säädyttömyys perustui siihen, että ne yhdistyivät mieheyteen ja maskuliinisuuteen sekä alavartalon seksuaalisuuteen. Kuten vastaajat toivat ilmi, 1900-luvun alussa myös alushousut olivat uutuus naisten pukeutumisessa – niitä olivat siihen asti käyttäneet vain miehet. Naisten alushousuja pidettiin aluksi turhina ja säädyttöminä, vaikka naisia oli 1800-luvun lopulta lähtien valistettu alushousujen puuttumisen aiheuttamista terveysongelmista. Alushousujen säädyttömyys perustui siihen, että ne tulivat lähelle seksuaalista aluetta. Niiden käyttäminen liitettiin paradoksaalisesti löyhään moraliin ja tekosiveellisyyteen; ajateltiin, että naisella piti olla itsellään sen verran ryhtiä, ettei hän tarvinnut alushousuja siveytensä suojaksi.⁵⁵ Naisten alushousujen käyttöä vastustettiin säätyläistenkin keskuudessa

⁵¹ Olsson 2007; Olsson 2011, 201–219.

⁵² SKS KRA Housut 187.2006, s. 1930.

⁵³ SKS KRA Housut 358.2006, s. 1927.

⁵⁴ SKS KRA Housut 23.2006, s. 1933.

⁵⁵ Heikinmäki 1967; Mikkola 2009, 250–252; ks. Mikkolan artikkeli tässä teoksessa.

aluksi samasta syystä. Esimerkiksi Britanniassa alushousuja pidettiin 1800-luvun alussa tanssijoiden ja prostituoitujen vaatteena.⁵⁶

Lisäksi housut ymmärrettiin myös miesten kohdalla seksuaalisuutta edustavaksi vaatteeksi, sillä niihin katsottiin sisältyvän miehen sukupuolielimissä sijaitseva miehen väki. Niin miehen kuin naisen seksuaaliseen voimaan eli väkeen sisältyi kansanperinteessä vahvoja symbolisia ja maagisia merkityksiä. Miesten väkeä hyödynnettiin laskettaessa lehmiä keväällä laitumelle: niitä läiskittiin miesten housuilla tai miesten housut asetettiin navetan oven päälle. Toimenpiteiden tarkoituksena oli suojella karjaa laitumella kesän ajan. Miehen väen toivottiin myös edistävän lehmien hedelmöitymistä.⁵⁷ Naisten housujen käyttö näyttäytyi siis tästäkin syystä seksuaalisilla merkityksillä ladatulta teolta.

Päällyshousuja käyttävää naista pidettiin säädyttömänä ilmestyksenä myös siksi, että housuja käytettäessä naisen jalat ja takapuoli tulivat näkyville, jolloin tätä voitiin pitää seksuaalisena provokaationa ja ”itsensä esittelemisenä”.⁵⁸ Hametta käytettäessähän naisen alavartalon osat jäivät helmojen alle piiloon. Teatteri- ja oopperamaailmassa naisten housurooleja, joilla tarkoitettiin miesten rooleja, joita naiset esittivät miesten vaatteissa, pidettiin avoimen eroottisina, koska housuissa naisten alavartalon muodot tulivat paremmin esille kuin hameessa.⁵⁹ Naisten housujen käyttö tulkittiin eroottiseksi provokaatioksi myös näissä 1940-luvun loppupuolella sattuneissa tapauksissa:

Lähdimme tyttökaverin kanssa elokuviin, oli niin tuulinen sää, että laitoimme pitkät housut. Ei olisi pitänyt laittaa. Elokuvan lippujonossa kuului kuiskuttelua ”plikkojen piukoista paikoista” ja katseet kohdistuivat meidän pitkiin housuihimme.⁶⁰

⁵⁶ Ribeiro 1986, 120–121, 148; Vincent 2009, 122.

⁵⁷ Stark-Arola 1998, 163.

⁵⁸ Vrt. Lehtisen artikkeli tässä teoksessa.

⁵⁹ Aarnipuu 2010, 179.

⁶⁰ SKS KRA Housut 357–358.2006, 1927. Vastaaja huomautti, että Marilyn Monroen tähdittämä ja Billy Wilderin ohjaama elokuva *Piukat paikat*, jossa kaksi miestä pukeutuu naiseksi päästäkseen naisorkesterin soittajiksi, ei ollut silloin vielä ilmestynyt.

Matkustin [13-vuotiaana 1940-luvun loppupuolella] junalla mummini luo. Junavaunu oli täynnä matkustajia. Eräs mies, mielestäni vanha, katseli minua ja alkoi paasata suureen ääneen jotain sellaista, että minun laillani housuihin puettut tytöt herättävät pahennusta, johtavat nuoret miehet huonoille teille, ja taisi maailmanloppukin vilahda.⁶¹

Jälkimmäisestä lainauksesta jää tosin epäselväksi, katsottiinko housupukuisen tytön johtavan nuoria miehiä huonoille teille hetero- vai homoseksuaalisessa mielessä, eli houkuttelevan miehiä seksuaaliseen kontaktiin naisen vai miehen kanssa. Lainaus kuvaa joka tapauksessa sitä, kuinka naisten säädyllisyyden varjelen tarkoituksena oli loppujen lopuksi miesten seksuaalisuuden hillitseminen: nainen ei saa omalla käytöksellään johtaa miehiä houkutukseen.

Jumalan sanan vastaista

Silloin kun naisten ja tyttöjen housujen käytön säädyttömyyttä ja sopimattomuutta perusteltiin, nojaututtiin uskonnolliseen argumentaatioon ja maailmankuvaan. ”Sehän on sanan vastaista ja pahan palvontaa”, oli erään vastaajan opettaja kommentoinut.⁶² Käytännössä vedottiin Raamatun Mooseksen kirjan ohjeeseen, jossa naisia kielletään käyttämästä mitään miehen asuun kuuluvaa, sillä ”[j]okainen, joka niin tekee, on iljetys Herralle, teidän Jumalallenne”.⁶³ Toiseksi muistutettiin Ilmestyskirjan ennustuksesta, jonka mukaan lopun ajat ovat lähellä, kun naiset käyttävät housuja: ”Kun teitä tervataan, kun kuvat pöydillä puhuvat, kun naiset housuissa kulkevat, niin Kristus tulee toisen kerran.”⁶⁴ Tähän siis viittasi ”maailmanlopun vilahdaminen” myös aiemmassa lainauksessa. Kuten Kati Mikkola tuo ilmi, 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa monet uskoivat kristinuskon eskatologisen perinteen mukaan elävänsä lopun aikoja kohdatessaan autoja, radioita ja muita uusia

⁶¹ SKS KRA Housut 463.2006, s. 1936.

⁶² SKS KRA Housut 89.2006, s. 1929.

⁶³ 5. Moos., 22:5.

⁶⁴ SKS KRA Housut 56.2006, s. 1921; ks. myös Lönnqvist 1972, 285.

asioita. Eliitille ne edustivat edistystä, mutta rahvas piti niitä pirun keksintöinä ja Jumalan vastaisina.⁶⁵ Tämä väritti myös suhtautumista naisten housujen käyttöön:

Kävin koulua asuntolasta käsin [1930-luvulla]. Pitkät housut näin asuntolan tädillä, kun hän lähti hiihtämään. [- -] Vanhoille ihmisille naisten housujen käyttö oli halveksuttavaa. Mainitsemani asuntolanhoitaja meni erääseen taloon, kun isäntä katsoi ikkunasta ja hätääntyneenä karjaisi ”Pirun paholainen itse belsebum on nyt lähtenyt liikkeelle”. Tälle papalle oli naisten housujen käyttö syntiä, epäsiiveellistä.⁶⁶

Kansan keskuudessa naisten housujen käyttöä siis tulkittiin ja siitä puhuttiin kristillisen eskatologisen perinteen ja diskurssin valossa Jumalan sanan vastaisena ja maailmanlopun enteenä tai sen manaamisena. Naisten housujen käyttö ymmärrettiin Jumalan luoman järjestyksen vastaisena tekona, mikä oli ollut aiemmin peruste myös sen kriminalisoinnille. Sukupuolen moninaisuuden historiaa tutkinut uskontotieteilijä Tiia Aarnipuu on huomauttanut, että vaikka ristiinpukeutuminen eli toisen sukupuolen vaatteisiin pukeutuminen kiellettiin Mooseksen kirjassa, kieltoa alettiin valvoa vasta keskiajan lopulla ja uuden ajan alkaessa. Kristinuskon ensimmäisinä vuosisatoina naisten ristiinpukeutuminen oli arvostettu ilmiö, sillä se kertoi naisen kyvystä ylittää epätäydellisenä pidetyn naiseuden rajat ja saavuttaa arvostettuja miehisiä ominaisuuksia. Ristiinpukeutuminen kriminalisoitiin vasta keskiajan päättyessä, kun lääketiede alkoi patologisoida sitä.⁶⁷

Eurooppalaisen eliitin parissa käyty keskustelu naisten housujen käytöstä homoseksuaalisuuden merkkinä on modernin kulttuurin piirre, joka perustuu ajatukseen sukupuolten täydellisestä erilaisuudesta. Ajattelu omaksuttiin länsieurooppalaiseen porvarillis-keskiluokkaiseen kulttuuriin 1800-luvulla, ja sen, että homon ja lesbon kategoriat syntyvät juuri tuolloin, voi nähdä vastauksena käynnissä oleviin yhteiskunnallisiin muutoksiin, muun muassa naisliikkeen nousuun. Keskiluokkaisessa kulttuurissa sukupuolten täydellistä eroa niin ulkoasun kuin toimintapiirin

⁶⁵ Mikkola 2009, 205–211.

⁶⁶ SKS KRA Housut 88. 2006, s. 1929.

⁶⁷ Aarnipuu 2008, 29–31, 42–52.

osalta pidettiin sivistyksen merkinä.⁶⁸ Tämän sivistyksen 1920-luvun poikamainen naisihanne ja housupukuinen nainen uhkasivat romuttaa.⁶⁹ Kansan keskuudessa esiintynyt paheksunta sen sijaan perustui vanhempaan ajattelumalliin, jonka mukaan naiset ovat periaatteessa samanlaisia kuin miehet mutta alempiarvoisia. Naisia ei siis pidetty miesten vastakohtana vaan ainoastaan miehiin nähden heikompana sukupuolena.⁷⁰ Tätä eroa pidettiin itsestään selvänä ja Luojan luomana järjestyksenä, jota vastaan kukaan ihminen ei saanut rikkoa. Housuja käyttäviä naisia ei siis paheksuttu lesbouden takia vaan siksi, että he yrittivät tekeytyä mieheksi ja omaksua miehen roolin, joka oli sosiaaliselta asemaltaan ja arvostukseltaan korkeampi kuin naisen rooli.

Ajatusta siitä, että naiset yrittivät housuja käyttämällä tekeytyä mieheksi, kuvastavat hyvin pilkka ja kiusa, joka heihin kohdistui. Housupukuisia tyttöjä nimiteltiin pula-ajan pojiksi, mikä 1930-luvun laman ja toisen maailmansodan jälkeisen pula-ajan kontekstissa rinnasti heidät muihin pula-ajan korviketuotteisiin, jotka eivät olleet alkuperäisen veroisia. Eräs vastaajista kertoi, että kun hänen 14-vuotias sisarensa oli hankkinut hiihtohousut talvisodan alkaessa, "[n]aapurin isäntä yritti kokeilla, onko muitakin miesten ominaisuuksia. Leikkisä mies kuin oli."⁷¹ Naapurin isännän mielestä tytön housujen käyttö oli siis sopimatonta ja jopa provosoivaa pukeutumista, joten hän osoitti tytölle tämän paikan seksuaalisen häirinnän keinoin. Tämän tyyppistä paheksuntaa esiintyi vielä 1970-luvullakin:

Joskus 70-luvulla maatalon emäntänä pidin pitkiä työhousuja varsinkin silloin kun jouduin ajamaan traktorilla yhtä ja toista hommaa. Meillä asui eläkkeellä oleva entinen karjanhoitajamme, jonka navettavaatetukseen oli kuulunut työtakki jonkun mekon päälle. Hän katsoi jonkun aikaa hommiani ja tokaisi, eks pelkää että sulle kasvaa munat kun aina housuissa kuljet.⁷²

Vaikka kommentti on esitetty vitsinä, se ja muu housuja käyttäviin naisiin kohdistuva pilkka kuvastaa pelkoa siitä, että miesten vaatteiden käyttö ja miesten töiden teko johtavat naisten

⁶⁸ Löfström 1999, 164–173.

⁶⁹ Ks. Roberts 1994.

⁷⁰ Van Slyke 1998, 324.

⁷¹ SKS KRA Housut 97.2006, s. 1925.

⁷² SKS KRA Housut 56.2006, s. 1937.

maskuliinistumiseen niin käytöksen kuin ruumiin osalta. Kommentit kuvastavat myös ajatusta sukupuolesta muuttuvaisena kategoriana. Näkemys edustaa antiikin ajan ja keskiajan ajattelumallia, jonka mukaan varsinkin naisen ruumis on altis muutoksille. Miehen töitä tekevän tai miesten harrastuksiin osallistuvan naisen sukuelimet olivat tämän ajattelutavan mukaan vaarassa luiskahtaa ulos ja muuttua miehen elimiksi.⁷³ Toisaalta myös eliitin keskusteluissa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa tuotiin esiin uhkakuvia siitä, että kun naiset alkavat käyttää housuja, he alkavat myös olla ulkonäöltään miesmäisiä ja omaksua miesten tapoja, kuten seisoa jalat harallaan ja kävellä harppomalla.⁷⁴ Naisten ja miesten käytöstä ja ulkonäköä säätelevät kulttuuriset normit pohjautuvat tämän kehityskulun estämiseen; niiden tehtävänä on ylläpitää naisten ja miesten välisten ”luonnollisten” erojen säilymistä.⁷⁵

Sääty- ja luokkarajojen vartiointi

Kertoessaan naisten housujen käyttöön liittyvistä muistoistaan vastaajat tulivat paljastaneeksi, että kyse oli myös yhteiskuntaluokkien välisistä eroista, kuten tämä vuonna 1927 syntynyt nainen kuvasi:

Kuulun itte siihen sukupolveen, joka ei lapsuudessaan käyttänyt pitkiä housuja, eikä vuosikymmeniin vielä senkään jälkeen. Se vain ei kuulunut pukeutumiseen, kun vielä asun maaseudulla, ei täällä seurattu lapsuuteni aikana mitään muoti-ilmioitä. Kun sitten tuli vielä sota-aika ja pulavuodet, ei ollut kankaita, mistä olis voinut uusia vaatteita valmistaa. [– –]

Kyllä muutamilla oli jo tuolloin [1930-luvulla] pitkiä housuja, mutta ne kuului herraväkeen, opettajilla tai muilla virkamiesperheiden rouvilla ja tyttärillä niitä oli, hekin käytti niitä vain talvella hiihtoretkillä.⁷⁶

⁷³ Aarnipuu 2008, 22, 40.

⁷⁴ Turunen 2011, 316, 326–331.

⁷⁵ Aarnipuu 2008, 22, 40.

⁷⁶ SKS KRA Housut 123.2006, s. 1927.

Muistitietovastausten mukaan maaseudulla housujen käytön omaksuivat ensimmäisenä juuri nuoret naisopettajat, jotka kannustivat myös tyttöoppilaitaan käyttämään housuja hiihtäessä. Vanhemmat naisopettajat sen sijaan saattoivat tyttöjen housujen käyttöä paheksua.⁷⁷ Eräs vastaus paljastaa kiinnostavasti, kuinka naisten housujen käytön sopivuudesta keskusteltaessa määriteltiin myös yhteiskuntaluokkien välisiä eroja. Vastaaja kertoi, että hänen kotikylässään ajateltiin, että naisten on tarpeetonta käyttää housuja, mutta: ”Kansakoulumme nuori naisopettaja käytti jo silloin 30-luvulla urheilutunneilla ulkona hiihtohousuja. Hän oli ensimmäisiä aikuisia naisia, jonka näin käyttävän pitkiä housuja. Sitä pidettiin ihan luonnollisena, koska hän oli kouluja käynyt uudenaikainen ihminen.”⁷⁸

Vastaus paljastaa myös, että modernisaation mukanaan tuomien innovaatioiden käyttöönoton katsottiin kuuluvan ”uudenaikaisille” ihmisille mutta ei ”tavallisille” maalaisille. Esimerkiksi naistenlehdissä hiihtohousujen käyttöönottoa perusteltiin sillä, että ne kuuluvat nykyaikaiseen pukeutumiseen, ja hameen käyttö hiihtäessä kuului ”museoon”.⁷⁹ Vastaajan kuvailema ajattelutapa viittaa siihen, että naisten hiihtohousujen käyttö hyväksyttiin modernisaatioon kuuluvana ilmiönä, mutta modernisaation ei katsottu koskevan oman viiteryhmän eli vähän vanhempien, kouluttamattomien maalaisnaisten elämää.

Tämä modernisaatiokehitys alkoi lyödä läpi vasta toisen maailmansodan jälkeen, sitten kun kangas- ja vaatepulasta oli päästy. Housut yleistyivät naisten hiihto-, ulkoilu- ja vapaa-ajan vaatteena. Tämän jälkeen keskustelun painopiste siirtyi siitä, onko naisten ylipäätään sopivaa käyttää housuja, siihen, onko niitä sopivaa käyttää muulloinkin kuin vapaa-ajalla. Tätä havainnollistavat 1950–1960-luvuilla koulua käyneiden muistot. Hiihtohousut sallittiin tuolloin tytöille urheilutunneilla, mutta vastaajien kertomusten perusteella Suomessa oli koulu- ja paikkakuntakohtaisia eroja sen suhteen, saiko kouluun tulla hiihtohousuissa. Joissakin maaseudun kansakouluissa tyttöjä kehoitettiin tulemaan kouluun housuissa talvella joka päivä, jos heillä oli pitkä koulumatka käveltävänä tai hiihdettävänä. Kaupunkien oppikouluissa housuja sai yleensä käyttää vain urheilutunnin aikana, ja tyttöjen tuli vaihtaa vaatteita ennen ja jälkeen oppitunnin. Eräs entinen oppikoululainen kertoi saaneensa housujen luvattoman käytön vuoksi jopa jälki-istuntoa:

⁷⁷ SKS KRA Housut 331.2006, s. 1919; SKS KRA Housut 121.2006, s. 1928.

⁷⁸ SKS KRA Housut 121.2006, s. 1928.

⁷⁹ Turunen 2011, 283–288.

Minulla oli kerran talvella hiihtohousut jalassa, vaikka meillä ei ollutkaan urheilua ja jouduinkin rehtorin puhutteluun. Kun selitin, että talvikenkäni oli viety suutariin, ja jouduin sen vuoksi käyttämään monoja, ja että siksi laitoin myös hiihtohousut jalkaani. Rehtori tokaisi: ”Kyllä sitä ennenkin oltiin monet ja hame päällä!” Ja sain jälki-istuntoa tottelemattomuudesta.⁸⁰

Toinen vastaaja kertoi mielenkiintoisesti muodonmuutoksesta, jonka hän kävi läpi siirryttyään kansakoulusta oppikouluun. Siirtokarjalainen perhe asui sodan jälkeen niin sanotulla kylmällä tilalla kaukana koulusta, ja hänelle hankittiin poikien sarkapuku koulunkäyntiä varten. Siirtyminen oppikouluun tiesi muuttoa kaupunkiin tädin luokse sekä pukeutumisen ja ulkoasun täydellistä uudistamista:

Tätini pani koko vaatevarastoni uusiksi. Sain monta uutta mekkoa ja hametta ja puseroita ja paljon uusia kauniita alusvaatteita. Kun täti vielä vei minut kampaajalle, joka leikkasi tukkani sieväksi, en ollut enää itseäni tuntea. Ensimmäisen oikean hiihtopuvunkin sain sinä talvena. Normaaleina koulupäivinä mekko oli tietenkin se sopiva kouluasu.⁸¹

Oppikoulun pukeutumissäännöt perustuivat keskiluokkaisen tapakulttuurin sääntöihin, joita koulun oli tarkoitus opettaa oppilaille. Oppikoulujen tavoitteena oli oppilaiden kokonaisvaltainen kultivoiminen: ihanteena oli ulkoisesti ja sisäisesti kontrolloitu ja vaatimaton ihminen. Ulkoisen ja sisäisen olemuksen tuli olla sopusoinnussa, minkä vuoksi koulussa säädeltiin niin käyttäytymistä, mielen sisältöjä, liikkeitä, eleitä, puhetapoja ja ulkoista olemusta: pulpetissa tuli istua selkä suorana ja välitunnilla piti kävellä rauhallisesti ja puhua hiljaisella äänellä. Oppikoulut pyrkivät pitämään oppikoululaiset erillään muista nuorista järjestämällä näille runsaasti vapaa-ajan kerhoja koululla.⁸²

⁸⁰ SKS KRA Housut 451.2006, s. 1944.

⁸¹ SKS KRA Housut 375–376.2006, s. 1939.

⁸² Koski 2003, 283–302.

Muistitietovastauksista ilmenee, että juuri oppikouluun siirtyminen edellytti tytöiltä ja heidän perheeltään urheiluhousujen hankkimista, koska niitä edellytettiin koulun liikuntatunnilla. 1930-luvulla tämä merkitsi isoa taloudellista uhrausta,⁸³ mutta 1960-luvulla sitä, että konservatiivimpienkin vanhempien oli taivuttava hankkimaan housut tyttärelleen.⁸⁴

[Kuva 004 (Tiedosto 9TurunenKuva004) Kuvateksti 004: Kuva 4. Helsingin yliopiston rehtori Erik Lönnroth jakaa ensimmäisen vuoden opiskelijoille opintokirjoja (1950–1952). Kuva: Yrjö Lintunen (kuvaaja), Helsingin yliopistomuseo.]

Koulujärjestelmä perustui myös sukupuolten väliseen eroon: koululaisille opetettiin naisten ja miesten perinteiset roolit, ja tyttöjen ja poikien koulutukselle asetettiin erilaiset tavoitteet. Tytöille opetettiin keskikoulussa erikseen kotitaloutta, jotta he harjaantuisivat naisen luonnollista kutsumusta eli äitiyttä varten.⁸⁵ Koulujen pukeutumissäännöt heijastivat ja edustivat näitä tavoitteita, eikä tyttöjen housujen käyttö muuten kuin liikuntatunneilla tullut kuuloonkaan, farkuista puhumattakaan. Nehän olivat alkuperältään miesten työhousut, jotka olivat 1950- ja 1960-luvuilla kapinallisen nuorisokulttuurin merkki.⁸⁶ Kouluun niissä saati muissa housuissa ei ollut sopivaa tulla:

Koulussa puettiin housupuku vain liikuntatunnille, esim. hiihtämiseen, ja muuhun ulkoiluun. Sai jopa tulla kouluun hiihtopuku päällä, kun vaatteiden vaihtamiseen menisi muuten liikaa aikaa koulun tunneista. Muuten oli tarkkaa, ettei tultu kouluun housupuku päällä, piti olla asiallinen vaatetus, ja housupuku ei ollut asiallinen naiselle koulussa, töissä eikä vapaa-aikanakaan.⁸⁷

⁸³ SKS KRA Housut 198.2006, s. 1926.

⁸⁴ SKS KRA Housut 11.20016, s. 1952.

⁸⁵ Kaarninen 1995, 245–250.

⁸⁶ Poutasuo 2006, 21–39.

⁸⁷ SKA KRA Housut 146.2006, s. 1946.

[Kuva 005 (Tiedosto 9TurunenKuva005) Kuvateksti 005: Kuva 5. Naisten housupuku keskusosuusliike OTK:n laaduntarkkailijoiden arvioitavana vuonna 1955. Kuva: Atte Hyvärinen (kuvaaja), Työväenmuseo Werstas.]

[Kuva 006 (Tiedosto 9TurunenKuva006) Kuvateksti 006: Kuva 6. Osuusliike Voiman Naiset mukaan -toiminnan aktiiveja vuonna 1957. Yksi naisista on valinnut muodikkaan urheilullisen housuasun, muilla on 1950-luvun tyylin mukainen hameasu. Kuva: Työväenmuseo Werstas.]

Oppikoulutyttyttöjen ei ollut sopivaa käyttää housuja, sillä myös koulutettujen naisten työpaikoilla oli ”hamepakko”. ”Virkamiehen (naisen) asu ei ollut housupuku”, kuten eräs vastaajista muistutti.⁸⁸ Oppikoulujen käytänteitä alettiin kritisoida 1950-luvulla, ja 1960-luvulla kritiikki oli jo avointa.⁸⁹ Peruskoulu-uudistuksen myötä koulujärjestelmä uudistui kokonaan 1970-luvun alussa. Peruskoulu perustui sosiaalisen tasa-arvon ajatukseen: lähtökohtana oli, että kaikki lapset voidaan kouluttaa ja että heille voidaan antaa yhtäläiset tavoitteet ja mahdollisuudet sosio-ekonomisesta taustasta huolimatta.⁹⁰ Opetusohjelmasta tehtiin myös sukupuolineutraali.⁹¹ Koulu-uudistus edellytti täysin uudenlaista lähestymistapaa opettamiseen ja opiskeluun, kun oppilaita ei enää jaoteltu vaan kaikkia opetettiin samojen tavoitteiden mukaisesti.⁹²

Uudenlainen pedagogia ja peruskoulun tasa-arvoajattelu heijastuivat opettajien pukeutumisessa. Pukujen ja jakkupukujen sijaan ainakin nuoret opettajat alkoivat pukeutua farkkuihin, T-paitoihin ja villapaitoihin, jotka henkivät epämuodollisuutta. Niitä käyttämällä opettajat myös vähensivät hierarkkista etäisyyttä oppilaisiinsa, jotka pukeutuivat samalla tavalla. Epämuodollinen pukeutumistapa edusti myös sekä naisille että miehille sopivaa unisex-muotia, mikä heijasti ajatusta sukupuolten tasa-arvosta.⁹³ Muistitietokyselyyn vastanneet opettajat kertoivatkin naisopettajien alkaneen käyttää housuja 1970-luvulla, samaan aikaan kun tytöt saivat alkaa käyttää housuja jopa valmistujaisvaatteena.⁹⁴ Tässä vaikutti myös muodin muutos: vastaajat kommentoivat, että kun lyhyempääkin lyhyemmät minihameet tulivat muotiin, ei kouluissa enää

⁸⁸ SKS KRA Housut 451–452.2006, s. 1944.

⁸⁹ Koski 2003, 304–306.

⁹⁰ Sahlberg 2011, 19–23, 43.

⁹¹ Lahelma 1992, 117–121.

⁹² Sahlberg 2011, 19–23, 43.

⁹³ Kamila 2012, 129–159; Salo 2005, 264–266.

⁹⁴ Pukeutumisen epämuodollistumisesta 1960-luvulla ks. Ekholmin ja Friskin artikkeli tässä teoksessa.

ojennettu housuja käyttäviä tyttöjä, sillä housumuotia pidettiin säädylisempänä kuin minihameita. ”En muista, että sen jälkeen koulussa olisi enää ’saarnattu’ tyttöjen housujen käytöstä.”⁹⁵

[Kuva 007 (Tiedosto 9TurunenKuva007) Kuvateksti 007: Kuva 7. Unisex-tyyli valtasi nuorison pukeutumisen 1970-luvulla. Kuvassa nuorisoliikkeen mielenosoitus. Kuva: Kansan Arkisto.]

Tämän jälkeen myös työpaikkojen pukukoodi alkoi muuttua – mutta ei kaikkien kohdalla. Muutama vastaaja kertoi, ettei ollut lainkaan omaksunut housuja työvaatteeksi vaan käyttänyt niitä vain vapaa-ajallaan.⁹⁶

Housut – miesten ja uudenaikaisten naisten vaate

Housumuodin tulo haastoi ja lopulta myös mullisti naisten pukeutumisen sekä tavan, jolla naiseus ymmärrettiin ja jolla sitä esitetään. Olen tässä artikkelissa tarkastellut asiaa niiden tavallisten suomalaisten näkökulmasta, jotka ovat omakohtaisesti kohdanneet tämän uuden pukeutumisilmiön 1920–1930-luvuilla tai viimeistään 1950-luvulla. Tutkimani muistitietoaineisto osoittaa, että pariisilaislähtöinen housumuoti saapui Suomeen maailmansotien välisenä aikana, mutta sitä vastustettiin Suomessa kansan keskuudessa eri syistä kuin eurooppalaisen eliitin keskusteluissa. Eliitti tulkitsi naisten housupukua seksologisten teorioiden valossa ja näki sen ilmaisevan naisten homoseksuaalistumista. Kansa taas tulkitsi ilmiötä kristillisten, erityisesti eskatologisten opetusten kontekstissa: naisten housujen käyttö oli syntiä ja Jumalan opetusten vastaista. Housujen käytön kauhistuttavuus perustui Ilmestyskirjan opetuksiin, joiden mukaan naisten housujen käyttö ennakoi maailmanloppua. Täten se tulkittiin pirun keksinnöksi. Käytännössä 1950-luvulla eli rinnakkain useita erilaisia tulkintamalleja.

Homoseksuaalisuuteen ja sukupuolen monimuotoisuuteen liittyvät pelot olivat kuitenkin läsnä myös kansan ajattelussa. Itse homoseksuaalisuus oli käsitteenä ja ilmiönä, sellaisena kuin ne modernissa kulttuurissa ymmärretään, kansan parissa tuntematon. Naisten housujen käyttöä koskevaa paheksuntaa jäsennettiin kuitenkin varhaisemman, homoseksuaalisuutta ja siihen

⁹⁵ SKS KRA Housut 48.2006, s. 1952.

⁹⁶ SKS KRA Housut 85.2006; s. 1926; SKS KRA Housut 397–398.2006, s. 1943.

liittyvää ristiinpukeutumista koskevan ajattelun kontekstissa. Siinä missä naisten housujen käyttö edusti emansipaatioajattelun näkökulmasta naisten vapautumista, naisten aseman parantumista ja sukupuolten välisen eriarvioisuuden vähentymistä, ristiinpukeutumiskiellon ja siihen sisältyvän ajattelun näkökulmasta naisten housujen käyttö ymmärrettiin tekona, joka rikkoi sukupuolten välistä luonnollista ja hierarkkista eroa ja joka uhkasi tehdä naisista miehiä. Naisten housujen käytön kiellon tarkoituksena oli ylläpitää sukupuolten välisten erojen säilymistä, sillä vaikka erot ymmärrettiin luonnollisina, niiden katsottiin olevan vaarassa kadota. Naiset muuttuisivat miehen kaltaisiksi, jollei rajaa vartioitu yhteisön toimesta. Housujen käyttö myös uhkasi naisen siveellistä mainetta. Normista poikkeaminen esimerkiksi sopimattoman pukeutumisen, kuten housujen käytön, kautta määriteltiin moraalittomaksi, sillä se oli radikaalissa ristiriidassa siveän ja sävyisän naisihanteen kanssa, jonka mukaisesti tyttöjä kasvatettiin.

Housujen käyttö vakiintui toisen maailmansodan jälkeen naisten urheilu- ja vapaa-ajan vaatteena ja työvaatteena teollisuus- ja maataloustöissä. Tämän jälkeen keskustelua herätti farkkujen ja muiden muodin mukaisten housujen käyttö tilanteissa, joissa vaadittiin muodollista ja ”asiallista” pukeutumista, eli juhlissa sekä esimerkiksi oppilaitoksissa ja toimistotyössä. Farkut ja muut housumuodit haastoivat oppilaitosten ja työpaikkojen pukukoodin, joka perustui aseman-, tilanteen- ja sukupuolen mukaiseen pukeutumiseen. Farkut sopivat työläisnuorisolle ja vapaa-ajan vaatteeksi mutta eivät tyttöjen kouluvaatteeksi oppikoulussa ja yliopistossa eikä koulutettujen naisten työvaatteeksi. Heidän asunsa koostui hameesta ja puserosta tai jakkupuvusta sekä korkokengistä, hatusta ja muista asuun kuuluvista asusteista. Housujen käytön yleistymisen 1970-luvulla sekä naisten että miesten joka paikan ja -tilanteen vaatteena perustui tasa-arvon ihanteeseen, jossa sukupuolten ja yhteiskuntaryhmien välisiä sosiaalisia eroja ei ollut sopivaa korostaa. Housut olivat siis tasa-arvoisen naisen vaate monellakin tapaa.

Lähteet

Artikkelin tutkimusaineisto:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston keruukysely ”Housut” (SKS KRA Housut), yhteensä 476 sivua. Kysely on laadittu vuonna 2006.

Tutkimuskirjallisuus

Aarnipuu, Tiia. 2008. *Trans. Sukupuolen muunnelmia*. Helsinki: Like.

Aarnipuu, Tiia. 2010. *Sinivalkoisissa höyhenissä. Suomalainen drag*. Helsinki: Like.

Bill, Katina. 1993. Attitudes towards Women's Trousers. Britain in the 1930's. *Journal of Design History* 6: 1, 45–54.

Buckley, Cheryl & Fawcett, Hilary. 2002. *Fashioning the Feminine. Representation and Women's Fashion from the Fin De Siecle to the Present*. London; New York: I.B. Tauris.

Cole, Daniel James & Deihl, Nancy. 2015. *The History of Modern Fashion*. London: Laurence King Publishing.

Entwistle, Joanne. 2000. *The Fashioned Body. Fashion, Dress, and Modern Social Theory*. Cambridge: Polity Press Malden, MA: Blackwell.

Entwistle, Joanne. 2001. The Dressed Body. Julkaisussa: Entwistle, Joanne & Wilson, Elizabeth (toim.) *Body Dressing*. Oxford: Berg, 33–58.

Entwistle, Joanna & Wilson, Elizabeth. 2001. Introduction: Body Dressing. Julkaisussa: Entwistle, Joanne & Wilson, Elizabeth (toim.) *Body Dressing*. Oxford: Berg, 1–9.

Ewing, Elizabeth. 1986. *The History of Twentieth Century Fashion*. Third edition. London: B. T. Batsford ltd.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina. 2006. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Julkaisussa: Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–48.

Fischer, Gayle V. 2001. *Pantaloons and Power. A Nineteenth-Century Dress Reform in the United States*. Kent: The Kent State University Press.

Grayzel, Susan R. 1999. Nostalgia, Gender, and the Countryside. Placing the 'Land Girl' in the First World War Britain. *Rural History* 10:2, 155–170. DOI: 10.1017/S095679330000176X.

Hill, Daniel Delis. 2004. *As Seen in Vogue. A Century of American Fashion in Advertising*. Lubbock: Texas Tech University Press.

Hapuli, Ritva. 1995. *Nykyajan sininen kukka. Olavi Paavolainen ja nykyaika*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Heikinmäki, Maija-Liisa. 1967. *Mitä hameiden alla. Naisten alushousujen käyttöön tulo Suomessa*. Suomi 112, 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Heikkinen, Kaija. 2007. Naiset, miehet ja sukupuoli etnologiatieteissä. Julkaisussa: Olsson, Pia & Willman, Terhi (toim.) *Sukupuolen kohtaaminen etnologiassa*. Helsinki: Ethnos, 26–40.

Horwood, Catherine. 2011. *Keeping up Apperances. Fashion and Class between the Wars*. Gloucestershire: The History Press.

Hytönen, Kirsi-Maria. 2014. *"Ei elämäni lomina mahtunut". Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana*. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.

Hytönen, Kirsi-Maria. 2016. Tutkija aikamatkustajana. Menneisyys, nykyhetki ja tulevaisuus keruukilpailuvastauksissa. Julkaisussa: Korhokangas, Pirjo, Olsson, Pia, Ruotsala, Helena & Åström, Anna-Maria (toim.) *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Helsinki: Ethnos, 301–337.

Järvelä, Juha. 2013. *Kaksi maailmaa? Sukupuoli Mika Waltarin kirjailijakuvassa, teksteissä ja niiden vastaanotossa 1925–1939*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5220-4>.

Kaarninen, Mervi. 1995. *Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*. Bibliotheca Historica 5. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Kamila, Marjo. 2012. *Katsojana ja katsottuna. Opettajan kontrolloitu ulkoasu*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kivilaakso, Aura. 2016. "Aina oli kauniit ilmat." Menneen ihannointi kyselyvastauksissa. Julkaisussa: Korkiakangas, Pirjo, Olsson, Pia, Ruotsala, Helena & Åström, Anna-Maria (toim.) *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Helsinki: Ethnos, 417–454.

Korkiakangas, Pirjo, Olsson, Pia, Ruotsala, Helena & Åström, Anna-Maria. 2016. Kirjoittamalla kerrottua. Julkaisussa: Korkiakangas, Pirjo, Olsson, Pia, Ruotsala, Helena & Åström, Anna-Maria (toim.) *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Helsinki: Ethnos, 7–39.

Koski, Leena. 2003. Oppikoulunuoruus 1940–1950-luvuilla. Julkaisussa: Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuoruuden historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 283–313.

Lahelma, Elina. 1992. *Sukupuolten eriytyminen peruskoulun opetussuunnitelmassa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Löfström, Jan. 1999. *Sukupuoliero agraarikulttuurissa. "Se nyt vaan on semmonen"*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lönnqvist, Bo. 1972. *Dräkt och mode i ett landsbygdssamhälle 1870–1920*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Mikkola, Kati. 2009. *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Olsson, Pia. 2007. Vain lehtohuorat viheltävät. Siveys tyttöjen kasvatuksessa. Julkaisussa: Olsson, Pia & Willman, Terhi (toim.) *Sukupuolen kohtaaminen etnologiassa*. Helsinki: Ethnos, 216–228.

Olsson, Pia. 2011. *Women in Distress. Self-Understanding among 20th-Century Finnish Rural Women*. Berlin: Lit.

Peltonen, Ulla-Maija. 2003. *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Peltonen, Ulla-Maija. 2006. Muistitieto folkloristiikassa. Julkaisussa: Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 93–119.

Piironen-Honkanen, Marja. 2006. *Punakaartin aseelliset naiskomppaniat Suomen sisällissodassa 1918*. Helsingin yliopiston poliittisen historian pro gradu -työ (1995). Sipoo: Mika Honkanen.

Portelli, Alessandro. 2006. Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? Julkaisussa: Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 49–64.

Poutasuo, Tuula. 2006. *Farkkukirja*. Helsinki: Minerva.

Ribeiro, Aileen. 1986. *Dress and Morality*. New York: Holmes & Meier Publishers, Inc.

Roberts, Mary Louise. 1994. *Civilization without Sexes. Reconstructing Gender in Postwar France, 1917–1927*. Chicago: The University of Chicago Press.

Sahlberg, Pasi. 2011. *Finnish Lessons. What Can the World Learn from Educational Change in Finland*. New York: Teachers College Press.

Salo, Ulla-Maija. 2005. Opettaja, nöyryytys ja punainen. Julkaisussa: Mietola, Reetta, Lahelma, Elina, Lappalainen, Sirpa & Palmu, Tarja (toim.) *Kohtaamisia kasvatuksen ja koulutuksen kentillä*. Turku: Turun yliopisto; Suomen kasvatustieteellinen seura, 257–267.

Schuyf, Judith. 1993. 'Trousers with Flies'. The Clothing and Subculture of Lesbians. *Textile History* 24: 1, 61–73. DOI: 10.1179/004049693793712268.

Stark-Arola, Laura. 1998. *Magic, Body and Social Order. The Construction of Gender through Women's Private Rituals in Traditional Finland*. Helsinki: Finnish Literature Society.

Van Slyke, Gretchen. 1998. The Sexual and Textual Politics of Dress: Rosa Bonheur and Her Cross-Dressing Permits. *Nineteenth-Century French Studies* 26: 3–4, 321–335.

Turunen, Arja. 2011. *Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme? Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumisohteet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

Turunen, Arja. 2015. Pukiko sota naiset pitkiin housuihin? Julkaisussa: Roiko-Jokela, Heikki & Sironen, Esa Sironen (toim.) *Urheilun toinen puoli*. Helsinki: Suomen Urheiluhistoriallinen Seura, 31–58.

Turunen, Arja. 2016. "It Wasn't Common for Women to Wear Trousers". *Memories of Women's Dress in the 1950s*. *Journal of Finnish Studies* 19:2, 24–48.

Ukkonen, Taina. 2000. *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vehkalahti, Kaisa. 2000. Jazz-tyttö ja naistenlehtien siveä katse. Julkaisussa: Immonen, Kari, Hapuli, Ritva, Leskelä, Maarit & Vehkalahti, Kaisa (toim.) *Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800–1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 130–168.

Vincent, Susan J. 2009. *The Anatomy of Fashion. Dressing the Body from the Renaissance to Today*. Oxford, New York: Berg.

Vänskä, Annamari. 2006. *Vikuroivia vilkaisuja. Ruumis, sukupuoli, seksuaalisuus ja visuaalisen kulttuurin tutkimus*. Helsinki/Helsingfors: Taidehistorian seura / Föreningen för konsthistoria.

Wolter, Gundula. 1994. *Hosen, weiblich. Kulturgeschichte der Frauenhose*. Marburg: Jonas Verlag.